Ewelina Zalewska

Sposób postrzegania Europy i Europejczyków przez uchodźców z Dahuk. Relacja z badań przeprowadzonych w obozie dla uchodźców w irackim Kurdystanie

Wstęp

Poniższy tekst prezentuje relację z badań przeprowadzonych przez autorkę w obozie dla uchodźców w Dahuk. Obóz w Dahuk był miejscem, w którym w latach 2014–2017 przebywali uchodźcy wewnętrzni tzw. IDPs (z jęz. ang. *internally displaced persons*), którzy po przejęciu Mosulu przez Państwo Islamskie w 2014 roku uciekli do Kurdystanu.

Problematyka badań dotyczy sposobu postrzegania Europy i Europejczyków przez uchodźców wewnętrznych przebywających w tymże obozie. Szczególną uwagę poświęcono: najczęstszym wyobrażeniom uchodźców o Europie i Europejczykach, definiowaniu i ocenie „europejskiego stylu życia” oraz planom uchodźców dotyczącym ich przyszłego życia w Europie. Na podstawie wypowiedzi respondentów oraz definicji „integracji” Małgorzaty Budyty-Budzyńskiej wyszczególniono czynniki sprzyjające integracji badanych uchodźców w Europie oraz czynniki, które mogą ich integrację utrudniać.

Po niniejszym wstępie, autorka wprowadza czytelnika w kontekst przeprowadzonych badań, obrazując przyczyny napływania uchodźców wewnętrznych z Mosulu do irackiego Kurdystanu i opisując sytuację uchodźców w kurdyjskich obozach. W kolejnym podrozdziale przedstawiono najważniejsze założenia metodologiczne przeprowadzonych badań. W dalszej części artykułu zapoznano czytelnika z najczęstszymi wyobrażeniami badanych osób o Europie: przekonaniu o możliwości szybkiego wzbogacenia się; rozluźnionych relacji z rodziną i przyjaciółmi, rozluźnionych relacji kobiet z mężczyznami oraz liberalnym stylu życia Euro-

pejek. Następnie zaprezentowano pozytywny scenariusz życia uchodźców z Iraku w Europie z perspektywy ich samych. Część końcowa artykułu to refleksja autorki nad szansami na integrację respondentów w Europie oraz wskazanie wniosków z badań.

Kluczowymi pojęciami w tekście są: „stereotyp” i „integracja”. Autorka przyjmuje definicję „stereotypów” za Walterem Lippmanem¹ jako obrazów, które ludzie noszą w umysłach. Obrazy te ułatwiają zrozumienie otaczającego świata. „Integracja” definiowana jest za Małgorzatą Budytą-Budzyńską jako proces i stan, „w którym jednostki i grupy imigranckie nawiązują relatywnie trwałe związki z członkami społeczeństwa przyjmującego i uczestniczą w różnych obszarach jego życia, nie rezygnując przy tym z własnej odrębności narodowej. Integracja odnosi się głównie do relacji społecznych, opisuje funkcjonowanie jednostki lub grupy w nowym środowisku społecznym w sytuacji zapewnienia imigrantom minimalnych warunków ekonomicznych i posiadania przez nich związanych z krajem osiedlenia kompetencji językowo-kulturowych na co najmniej średnim poziomie. Integracja, poza opanowaniem pewnych umiejętności, to przede wszystkim dążenie do stania się częścią danego społeczeństwa”².

Problem podjęty w tym artykule jest ważny zwłaszcza ze względu na obecny kryzys migracyjny. Istnieje wiele opracowań dotyczących stosunku Europejczyków do uchodźców z Bliskiego Wschodu. Dotychczas nie zbadano jednak stosunku uchodźców do Europy i Europejczyków. Prezentowane wyniki badań stanowią odpowiedź na pełną obaw europejską debatę dotyczącą integracji uchodźców.

Przejęcie Mosulu przez Państwo Islamskie przyczyną napływania uchodźców wewnętrznych do irackiego Kurdystanu

Geneza powstania Państwa Islamskiego sięga wstecz do 2003 roku, do czasu interwencji zbrojnej Stanów Zjednoczonych w Iraku. Ugrupowanie to będące de facto odnogą Al-Kaidy skupiało ekstremistów wyznających islam sunnicki pochodzących zarówno z Iraku jak i z innych krajów.

¹ T.D. Nelson, *Psychologia uprzedzeń*, Gdańsk 2003, s. 25.

² M. Budyta-Budzyńska, *Adaptacja, integracja, asymilacja. Próba ujęcia teoretycznego*, [w:] *Integracja czy asymilacja. Polacy na Islandii*, red. eadem, Warszawa 2011, s. 46–47.

Działalność Państwa Islamskiego znanego wówczas pod nazwą „Al-Kaidy w Iraku” polegała na przeprowadzaniu zamachów terrorystycznych wymierzonych w wyznawców islamu szyickiego w Iraku, a także braniem do niewoli zagranicznych zakładników i mordowaniem ich poprzez ścięcie. W 2013 roku Państwo Islamskie oficjalnie połączyło swe siły z ekstremistami z Syrii, walczącymi przeciwko prezydentowi Syrii Baszarowi Al-Asadowi oraz Wolnej Armii Syrii. Rok później, latem 2014 roku Islamskie Państwo w Iraku i Lewancie (ISIS – Islamic State of Iraq and Sham/Syria) przejmując kontrolę nad terenami północno-środkowego Iraku i północnej Syrii radykalnie zmieniło sytuację polityczną na Bliskim Wschodzie. Ze względu na doświadczenie wojskowe i fanatyzm religijny bojownicy ISIS odnieśli szereg zwycięstw nad siłami zbrojnymi Iraku i Syrii, co okazało się wielkim zaskoczeniem dla państw Zachodnich. Brak rzetelnych informacji o sytuacji w tym regionie wynika z tego, iż nie posyłano tam dziennikarzy i obserwatorów z obawy przed porwaniami i zabójstwami³. Celem przywódców Państwa Islamskiego w Iraku i Lewancie było ustanowienie kalifatu islamskiego z obowiązkiem rygorystycznego przestrzegania szariatu (prawa islamu opartego na Koranie i sunnie). ISIS wprowadziło na kontrolowanych przez siebie terenach radykalną wersję islamu. Nakazano obowiązkową modlitwę pięć razy dziennie, zakazano sprzedaży papierosów i alkoholu, zakazano kobietom wychodzenia z domu bez pilnej potrzeby, zdelegalizowano możliwość tworzenia ugrupowań i zrzeszeń. Karą dla osób, które nie stosowały się do ustanowionego prawa lub istniało podejrzenie, że się do niego nie stosowały, stała się śmierć. Innowiercy zaczęli być zmuszani do konwersji na islam. Metodami bojowników Państwa Islamskiego służącymi przymusowej konwersji innowierców w Iraku i Syrii oraz radykalizacji umiarkowanych sunnitów stały się czystki etniczne. Celem zgaszenia wszelkich prób przeciwstawienia się obowiązującej władzy, Państwo Islamskie zaczęło operować strachem miejscowej ludności poprzez organizowanie publicznych egzekucji oraz upowszechnianie nagrań ich dokumentujących.

W czerwcu 2014 roku Państwo Islamskie przejęło całkowitą kontrolę nad miastem Mosul znajdującym się w północnym Iraku. Mosul jest drugim co do wielkości miastem w tym kraju. Do czasów zajęcia Mosulu

³ P. Cockburn, *Państwo Islamskie*, Warszawa 2015, s. 48.

przez ISIS miasto to zamieszkiwali także chrześcijanie i Jezydzi. Rządy ISIS w Mosulu oraz trwające walki pomiędzy dżihadystami z ISIS a armią iracką spowodowały pozabawienie tysięcy osób domów i środków do życia. Niebezpieczeństwo groziło szczególnie innowiercom oraz muzułmanom, którzy nie chcieli zradykalizować swojego życia w zgodzie z nakazami prawa szariatu w Państwie Islamskim. ISIS postawiło innowiercom ultimatum – jeżeli nie konwertują na islam, zmuszeni będą płacić „jizyę”, czyli comiesięczny „podatek niewiernych”, odejść lub czekać na pewną śmierć. Tysiące mieszkańców Mosulu i okolicznych wsi w obawie o swoje bezpieczeństwo uciekło do oddalonego o 80 kilometrów Kurdystanu. Oficjalnie region Kurdystanu jest autonomiczną jednostką, będącą podmiotem Iraku. Jednak de facto Kurdystan funkcjonuje jako odrębne państwo z pełną wewnętrzną autonomią, a armia kurdyjska (tzw. peszmergowie) po odparciu agresji ISIS w 2016 roku skutecznie sprawują kontrolę nad północną częścią Iraku.

Na terenie Kurdystanu znajduje się kilkanaście obozów dla uchodźców, uciekających z terenów irackich i syryjskich (między innymi w Dahuk, Erbil, Domiz, Suleimaniya). Większość obozów to obozy formalne zakładane i utrzymywane przez UNHCR. Są to tereny grodzone, na terenie których poza namiotami dla przesiedleńców znajduje się zazwyczaj szkoła, mała klinika medyczna obsługiwana przez kilku lekarzy oraz posterunek policji. Poza obozami grodzonymi na terenie irackiego Kurdystanu znajdują się też obozy zorganizowane przez samych uchodźców. Nie są to tereny grodzone. Obozy te powstają w miejscach, których przestrzeń można zaaranżować na pole namiotowe. Takim obozem był obóz dla uchodźców w Dahuk. Był on nieformalnym obozem, w którym zamieszkiwało około 80 osób. Znajdował się on na obrzeżach miasta. Namioty International Organization for Migration ulokowane były w kilku nieukończonych budynkach. Przebywali w nich uchodźcy, którzy uciekli z Mosulu i okolicznych miast w obawie przed ekstremistyczną działalnością ISIS. Uchodźcy przebywający w Dahuk byli wyznawcami islamu lub jezydyzmu. Pomimo różnic religijnych wszystkich uchodźców z obozu w Dahuk łączyły wspólne doświadczenia strachu i ucieczki oraz pragnienie zaznania bezpieczeństwa – w swoich rodzinnych miastach w Iraku lub w jednym z krajów Europy.

Fot. 1. Uchodźcy z obozu w Dahuk

Zdjęcie wykonane przez autorkę artykułu.

Fot. 2. Chłopiec na tle namiotów International Organization for Migration

Źródło: Zdjęcie wykonane przez autorkę artykułu.

Badania empiryczne w obozie dla uchodźców w Dahuk

W lipcu 2016 roku przeprowadziłam badania empiryczne w obozie dla uchodźców w Dahuk. Ich problematyka koncentrowała się przede wszystkim wokół sposobu postrzegania Europy i Europejczyków przez uchodźców przebywających w obozie. Problemy szczegółowe dotyczyły: najczęstszych wyobrażeń o Europie, definiowania i oceny „europejskiego stylu życia” oraz planów uchodźców dotyczących ich przyszłego życia w Europie.

Przeprowadzone badania były oparte o metodologię jakościową. Dane dotyczące sposobu postrzegania Europy i Europejczyków przez uchodźców zbierane były poprzez początkową obserwację nieustrukturyzowaną, a następnie wywiady konwersacyjne i otwarte pogłębione z uchodźcami. Wywiady tłumaczone były w sposób konsekutywny. Tłumaczami byli *native speakerzy* języka kurdyjskiego i arabskiego. Dzięki tożsamemu pochodzeniu, a także ze względu na podobny bagaż doświadczeń uchodźców z Dahuk i tłumaczy szybko nawiązany został kontakt z przesiedleńcami i zdobyte ich zaufanie. Większość uchodźców była do nas przyjaźnie nastawiona, chętnie udzielano nam wywiadów, pozwalano na fotografowanie siebie i swoich rodzin. Jednak trzykrotnie oczekiwano od nas pomocy w formie finansowej lub udzielenia wskazówek dotyczących przedostania się do Europy w zamian za udzielenie wywiadu czy zrobienie zdjęcia.

W badaniu wzięło udział 35 pełnoletnich osób pochodzenia jazydzkiego i arabskiego, które przebywały w obozie od 6 miesięcy do około 2 lat. Wszyscy badani pochodzili z Mosulu oraz mniejszych miejscowości i wiosek znajdujących się w pobliżu tego miasta. 80% badanych stanowili mężczyźni. Liczebna przewaga mężczyzn pośród respondentów wynikała z tabu kulturowego związanego z płcią. Tłumaczami przeprowadzonych wywiadów byli mężczyźni. W kulturze bliskowschodniej kontakty pomiędzy niespokrewnionymi ze sobą kobietami i mężczyznami nie są mile widziane. Na prowadzenie rozmów tłumaczy z kobietami nie wyrażali zgody ich ojcowie i mężowie. Często też same kobiety oponowały przeciwko nawiązaniu dialogu z tłumaczami poprzez słowną odmowę lub lekceważenie – odejście od rozmówcy bez wyjaśnienia, przewracanie oczami czy

ironiczny komentarz. Autorce artykułu udało się przeprowadzić kilka wywiadów z uchodźczyniami w języku angielskim.

Wszystkie wywiady prowadzone były z osobami, które deklarowały chęć migracji do jednego z krajów Europy. Nie oznacza to jednak, że wszyscy uchodźcy przebywający w obozie w Dahuk mieli cele migracyjne. Większość przesiedleńców, z którymi nawiązywaliśmy kontakt chciałoby wrócić do swoich miast, kiedy znowu staną się bezpieczne. Decyzję dotyczącą migracji do Europy podejmowały najczęściej osoby młode do 35. roku życia, w większości mężczyźni, rzadziej całe rodziny, a nigdy samotne kobiety. Dysproporcja ta wynika przede wszystkim ze względów finansowych. Koszt nielegalnego przedostania się jednego uchodźcy z Iraku do Niemiec wynosi ok. 2000 dolarów. Większość rodzin uchodźczych stać na opłacenie podróży tylko jednej osoby. Młodzi mężczyźni pełnią rolę „emisariuszy” swoich rodzin. Po przebyciu długiej i niebezpiecznej drogi do Europy, mają za zadanie ściągnąć pozostałych członków rodziny do siebie. Tam, zaczynając nowy rozdział w życiu, muszą skonfrontować europejskie realia ze swoimi wyobrażeniami o życiu w Europie, które najczęściej mają charakter stereotypów.

Termin „stereotypu” w jego obecnym znaczeniu został po raz pierwszy użyty przez Waltera Lippmanna, który twierdził, że ludzie kierują się w swoim zachowaniu obrazami świata, które noszą w umysłach. Są one jak schematy, używane celem ułatwienia odbioru niezrozumiałych informacji z otoczenia⁴. Stereotypy charakteryzują się tym, iż odnoszą się wyłącznie do stosunków międzyludzkich, zawierają oceny, są naładowane emocjonalnie i z trudem poddają się zmianom, nawet gdy zostanie uznana intelektualnie ich bezzasadność⁵. Wyróżnia się stereotypy kulturowe (zbiorowe, grupowe) i indywidualne (społeczno-poznawcze). Stereotypy kulturowe charakteryzują się zbiorowym podzielaniem jakiejś opinii. Stereotypy indywidualne powstają pod wpływem doświadczeń człowieka z przedstawicielami jakiejś grupy i mogą ulegać zmianom⁶. Ze względu na to, że badani uchodźcy nigdy wcześniej nie byli w żadnym kraju Europy ani

⁴ T.D. Nelson, op.cit., s. 25.

⁵ A. Schaff, *Stereotypy a działanie ludzkie*, s. 41–45.

⁶ B. Weigl, *Stereotypy i uprzedzenia*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, Gdańsk 2005, s. 207.

też nie poznali osobiście żadnego Europejczyka możemy określić, iż kierowali się oni w swoich spostrzeżeniach stereotypami kulturowymi. Stereotypy kulturowe mają szerszy zasięg niż indywidualne. Są one wiedzą o grupach społecznych, rozpowszechnianą i podzielaną w danej społeczności⁷.

Stereotypy uchodźców dotyczące życia w Europie i Europejczyków

Badanie sposobu postrzegania Europy i Europejczyków przez uchodźców z Dahuk skupiało się głównie na wyodrębnieniu krajów i obrazów, które powtarzały się najczęściej w wypowiedziach uchodźców o Europie.

Europejczycy są postrzegani przez przesiedleńców z Dahuk jako osoby tolerancyjne, ceniące sobie wartości demokratyczne, stawiające na piedestale prawa człowieka, cieszące się w swoich krajach wieloma swobodami i wolnościami. Badane osoby deklarowały chęć migracji do Niemiec lub Wielkiej Brytanii. Niemcy opisywani byli jako osoby pracowite, sumienne, ale zdystansowane i o chłodnym usposobieniu. Brytyjczycy natomiast jako osoby pogodne, wesołe, lecz trochę aroganckie i przekonane o świetności swojego kraju. Żadna z badanych osób nie знаła osobiście żadnego Europejczyka. Respondenci deklarowali, że wiedzę o Europie i Europejczykach czerpali z telewizji, Internetu lub od rodziny i znajomych, którym już udało się przedostać do Europy.

Obrazami, które pojawiały się najczęściej w wypowiedziach uchodźców o Europie i Europejczykach były: szybka i łatwa możliwość wzbogacenia się w Europie; rozluźnione relacje Europejczyków z rodziną i przyjaciółmi; rozluźnione relacje kobiet z mężczyznami w Europie oraz liberalny styl życia kobiet w Europie. Obrazy te charakteryzowały się stereotypowością.

Finansowy „*European dream*”

Przekonanie o możliwości łatwego i szybkiego wzbogacenia się w Europie było najczęściej powtarzanym stereotypem podczas wywiadów z uchodźcami. Badane osoby były przekonane o tym, że 5–6-godzinna praca, nawet poniżej deklarowanych przez respondentów kwalifikacji (np. w lokalach gastronomicznych, praca fizyczna w fabrykach lub na budowach) wystar-

⁷ Ibidem, s. 207.

czy na utrzymanie kilkuosobowej rodziny (najczęściej 2 dorosłych plus 3–4 dzieci) na dość wysokim, nawet jak na europejskie standardy, poziomie. Dominowało przeświadczenie, że o pracę w Europie jest nietrudno; 23 z 35 badanych osób twierdziło, że w Niemczech lub Wielkiej Brytanii czeka na nich znajomy lub członek rodziny, który pomoże im w znalezieniu pracy. Zdaniem trzech badanych osób praca w Europie jest już załatwiona i tylko czeka, aby ją podjąć. Wystarczy do Europy przyjechać.

Przykładem obrazującym siłę wyobrażeń o możliwości wzbogacenia się w Europie jest sytuacja, która miała miejsce podczas wywiadu z jednym z respondentów. Zapytany o plany na życie w Europie uchodźca opowiadał o wielkim domu z pięknym ogrodem dla siebie, swojej żony i czworga dzieci. Mężczyzna dodał, że pieniądze na swoje marzenia uzyska pracując u swojego kuzyna w Berlinie w lokalu gastronomicznym oraz będzie korzystał ze świadczeń socjalnych. Słyszczą naszą rozmowę żona mężczyzny, mówiąc o autorce artykułu i tłumaczach, powiedziała do męża: „Powiedz im, że zamiast *socjału* przez rok, wolimy od razu dostać mercedesa”. Wypowiedź kobiety w powyżej opisanej sytuacji ilustruje jej roszczeniową postawę.

Relacje Europejczyków z rodziną i przyjaciółmi oczami uchodźców z Dahuk

Obraz rozluźnionych relacji z rodziną i przyjaciółmi w Europie pojawiał się w wypowiedziach 30 z 35 badanych osób. Na podstawie wypowiedzi uchodźców z Dahuk możemy stwierdzić, że ich zdaniem przyczyną nie-trwałych relacji z rodziną i przyjaciółmi w Europie jest pęd Europejczyków za karierą i pieniędzmi, a wskutek tego brak czasu na pielęgnowanie relacji z osobami bliskimi. Niektórzy badani twierdzili, że w konsekwencji wielu Europejczyków jest samotnych. Osiem badanych osób dostrzegało związek pomiędzy samotnością Europejczyków a nałogami, takimi jak np. uzależnienie od alkoholu lub narkotyków.

Oto wypowiedzi respondentów:

„Mój kuzyn od 9 lat mieszka w Belgii i z nikim się tam nie zaprzyjaźnił. Tam każdy żyje swoim własnym życiem i jest skupiony tylko na własnych sprawach. Nie tylko Europejczycy tacy są, nawet ludzie od nas

zmieniają się po zamieszkaniu w Europie i stają się zimni w kontaktach z innymi ludźmi. Nie jest to dobre, ja bym nie chciał się taki stać” Mężczyzna, 33 l.

„Myślę, że w Europie rodzina nie jest ze sobą blisko. Po ukończeniu 18 roku życia ludzie wyprowadzają się z domu rodzinnego i zaczynają żyć na własny rachunek. Ludzie żyją jak chcą, z daleka od rodziny. Jeżeli Europejczyka spotka coś złego to często zostaje sam z tym problemem. Ludzie w Europie nie wspierają się nawzajem” Kobieta, 19 l.

W kulturze krajów Bliskiego Wschodu oraz w islamie rodzina jest najważniejszą jednostką w strukturze społecznej. O istocie rodziny świadczy chociażby fakt, iż prawie jedna trzecia przepisów prawnych w Koranie dotyczy rodziny i jego prawidłowego funkcjonowania. Rodzinną wspólnotę w krajach Bliskiego Wschodu łączą bardzo silne więzi. Najbliższa rodzina obejmuje trzy lub cztery pokolenia, które w krajach arabskich często mieszkają pod jednym dachem. Jednak bez względu na miejsce zamieszkania dorosłe osoby czują silne więzy i zazwyczaj utrzymują bardzo bliskie kontakty nie tylko z rodzicami i rodzeństwem, ale też z dalszymi członkami rodziny – ciociami, wujami, kuzynami⁸. W krajach arabskich przynależność do rodziny daje poczucie bezpieczeństwa oraz pewność, że w trudnej sytuacji uzyska się od rodziny wsparcie.

Badane osoby po przybyciu do Europy chciałyby kultywować tradycję bliskich kontaktów z rodziną i przyjaciółmi, aby w kraju migracji nie czuć się samotnymi i mieć na kogo liczyć w trudnych sytuacjach. Większość respondentów wyraziła też nadzieję, że w przyszłości ich dzieci na europejskim gruncie stworzą rodzinę na miarę tradycji bliskowschodniej.

Relacje pomiędzy kobietami a mężczyznami w Europie z perspektywy uchodźców z Dahuk

Wypowiadając się o Europie, wielu respondentów wskazywało na rozluźnione relacje kobiet z mężczyznami. W społeczeństwach muzułmańskich na Bliskim Wschodzie punktem odniesienia dla poprawnego charakteru relacji pomiędzy kobietami a mężczyznami jest Koran. Zgodnie z zapisami

⁸ M.K. Nydell, *Zrozumieć Arabów*, Warszawa 2001, s. 87.

w Koranie zabronione są spotkania pomiędzy niespokrewnionymi ze sobą mężczyznami i kobietami bez obecności męża lub mahrama (opiekuna kobiety np. ojca, brata, syna, teścia). W niektórych rejonach niestosowane jest nawet podanie ręki na powitanie i utrzymywanie kontaktu wzrokowego podczas ewentualnej koniecznej rozmowy⁹. W praktyce w większości społeczeństw bliskowschodnich stosunki pomiędzy kobietami a mężczyznami reguluje szereg czynników: kraj pochodzenia, klasa społeczna, przekonania polityczne (poglądy konserwatywne vs lewicowe). W zależności od stopnia konserwatyzmu kraju istnieją pewne zakazy, które ograniczają swobodę relacji między płciami w porównaniu do społeczeństw zachodnich¹⁰. Badane osoby zauważały rozbieżność pomiędzy relacjami damsko-męskimi w Iraku a w Europie. Uchodźcy z Dahuk negatywnie postrzegali kontakty pomiędzy kobietami a mężczyznami w Europie, zwracając uwagę na ich zliberalizowanie i rozwiązłość. Spośród wszystkich badanych, 28 osób opisywało relacje pomiędzy kobietami a mężczyznami w Europie jako przelotne, nietrwałe, a także nierzadko charakteryzujące się seksualnym charakterem bez zobowiązań. Większość badanych twierdziło, że wiele małżeństw w Europie kończy się rozwodami. Wskutek rozwodów dzieci w Europie wychowywane są głównie przez jednego z rodziców lub dorastają w rodzinach patchworkowych, co oceniane było przez osoby badane jako moralnie naganne.

Poniżej znajdują się wypowiedzi badanych osób:

„Dla Europejczyków małżeństwo nie ma takiego znaczenia jak dla nas. Dla nas ślub jest na zawsze. Nawet jeśli są jakieś problemy, to zawsze rozwiązujemy je wspólnie z rodziną. Jak jest problem w małżeństwie, to trzeba go rozwiązać. W Europie jest dużo rozwodów. Myślę, że ludzie w Europie mają lekkie podejście do tego. Mogą wziąć ślub, mogą się rozwieść, potem szukają kogoś nowego i znowu jest ślub. W międzyczasie dzieci. Każde ma innego ojca. Związki w Europie nie są trwałe” Mężczyzna, 27 l.

„W Europie kobiety i mężczyźni umawiają się na randki. Sypiają ze sobą bez ślubu. Mają niezobowiązujące relacje” Mężczyzna, 20 l.

⁹ H. Abu-Rub, B. Zabża, *Status kobiety w islamie*, Wrocław 2002, s. 178.

¹⁰ M.K. Nydell, op.cit., s. 65.

„U nas ludzie poznają się najczęściej przez rodzinę. Jeżeli się sobie podobają to biorą ślub i są ze sobą do końca życia. Miłość w małżeństwie przychodzi później. U was ludzie często zmieniają partnerów. Próbuja, testują. Związki nie są na zawsze. Nawet małżeństwa nie są na zawsze. Jeżeli coś ludziom nie pasuje to się rozwodzą i szukają dalej. W Europie to jest normalne. W Iraku rozwody zdarzają się bardzo rzadko. Nie tylko ze względów finansowych, ale też nie chcemy też plotek i wstydu w rodzinie. Rozwód to już naprawdę ostateczność” Kobieta, 29 l.

Styl życia kobiet w Europie w wyobrażeniu badanych osób

Zarówno tradycja muzułmańska jak i patriarchalna kultura bliskowschodnia określa dychotomiczne role kobiety i mężczyzny. Obowiązkiem mężczyzny jest pełnienie funkcji głowy rodziny, opieka nad rodziną oraz utrzymywanie jej w dobrobycie. Głównymi obowiązkami kobiety jest bycie posłuszną żoną i dobrą matką¹¹. Z tego względu w krajach arabskich kobiety są mniej aktywne zawodowo od mężczyzn. Pomimo, że w ciągu ostatnich kilkunastu lat liczba pracujących kobiet w krajach arabskich uległa podwojeniu, wciąż na jedną pracującą kobietę przypada około czterech pracujących mężczyzn¹². Kobiety pracujące zatrudnione są na stanowiskach, które odpowiadają roli społecznej kobiety w kulturze bliskowschodniej np. nauczycielka, pielęgniarka. W Iraku kobieta chcąc podjąć pracę lub studia potrzebuje aprobaty męża. Podobnie sytuacja wygląda w przypadku samotnego podróżowania kobiety.

Styl życia kobiet w Europie, tak różny od stylu życia kobiet bliskowschodnich, a do tego stereotypowo przejawskrawiony, postrzegany był sceptycznie przez badanych uchodźców z Dahuk. Świadczą o tym ich wypowiedzi:

„W Europie kobiety mogą palić papierosy, pić alkohol, skąpo się ubierać, chodzić do klubów nocnych i mieć niezobowiązujące relacje seksualne z mężczyznami. Kobieta ‘od nas’ nawet jeśli mieszka w Europie nie powinna zapominać o własnej kulturze i o tym skąd pochodzi” Mężczyzna, 32 l.

¹¹ Ibidem, s. 83–90.

¹² K. Górak-Sosnowska, *Sytuacja kobiet na rynku pracy w świecie arabskim*, [w:] *Arabowie – Islam – Świat*, red. M.M. Dziekan, I. Kończak, Łódź 2007, s. 219.

„Kiedy mężczyzna – mąż, ojciec albo brat, pozwala kobiecie na pokazywanie swojego ciała innym oznacza to, że nie dba o nią i nie jest dla niego ważna” Mężczyzna, 23 l.

„Europejki są inne niż ‘nasze’ kobiety. Z nimi nie trzeba czekać ‘ze wszystkim’ do ślubu. Nie chciałbym mieć żony Europejki. Mógłbym spotykać się z Europejką jeśli byłbym pewien, że moja rodzina się nie dowie, ale raczej nie wziąłbym z nią ślubu” Mężczyzna, 28 l.

„Chciałabym skończyć studia i pracować w Europie. Mogłabym pracować na przykład w przedszkolu, gdybym nauczyła się języka niemieckiego. Osoba pracująca ma w rodzinie więcej do powiedzenia” Kobieta, 18 l.

Respondenci zwracali uwagę, że kobiety w Europie mają łatwy dostęp do rozrywek takich jak kluby czy dyskoteki, piją zabroniony w islamie alkohol i palą papierosy, czego kobietom w krajach arabskich robić nie wypada. Badane osoby oceniły negatywnie wymienione wyżej zachowania w odniesieniu do Irakijek i neutralnie w odniesieniu do Europejek.

Skojarzenia respondentów dotyczące stylu życia kobiet w Europie dotyczyły też szerokiego i łatwego dostępu do edukacji, prawdopodobieństwa podjęcia pracy i możliwości rozwijania kariery zawodowej. Aspekt ten był oceniany pozytywnie przez uchodźców zarówno w odniesieniu do Europejek jak i Irakijek. Spośród 7 badanych kobiet 4 chciałyby w Europie pracować. Natomiast w grupie 28 badanych mężczyzn 20 pozwoliłoby podjąć aktywność zawodową córce, a 11 żonie. Mężczyźni, którzy aprobowali podjęcie pracy w Europie przez swoje córki i żony liczyli na finansowe odciążenie. Kobiety, które chciały podjąć pracę w Europie miały nadzieję, że podjęcie pracy zawodowej przełoży się na ich pozycję w rodzinie.

Sposób postrzegania życia w Europie i Europejczyków przez uchodźców z obozu w Dahuk charakteryzuje stereotypowość i krytycyzm. Głównymi obrazami opisującymi Europę przez osoby badane były: możliwość szybkiego wzbogacenia się w Europie, rozluźnione relacje z rodziną i przyjaciółmi, rozluźnione relacje kobiet z mężczyznami i liberalny styl życia kobiet. Obrazy te cechuje przejawienie oraz wyolbrzymienie moralnie negatywnych i kontrowersyjnych z punktu widzenia kultury bliskowschodniej aspektów. Wypowiedzi badanych osób wskazują na to, że po przybyciu do Europy chcieliby oni żyć w zgodzie z własną kulturą i na-

wykami wyniesionymi z kraju pochodzenia. Badani uchodźcy nie negują sposobu życia Europejczyków, dostrzegają różnice kulturowe i je szanują. Jednak chcą zachować swoją tożsamość kulturową, która jest dla nich bardzo ważna. Świadczą o tym wypowiedzi respondentów:

„Europejczycy żyją inaczej niż my. Nie uważam, że jest w tym coś złego. Każdy powinien żyć w taki sposób, w jaki został wychowany. Bez względu na to, gdzie zamieszka w przyszłości” Mężczyzna, 39 l.

„Szanuję Europejczyków i ich kulturę, ale nie chciałbym żyć tak jak oni. Nie zmienię tego, co mam w sercu, nawet jeśli zmienię kraj w którym mieszkam” Mężczyzna, 22 l.

Pozytywny scenariusz życia uchodźcy z Dahuk w Europie z perspektywy badanych

Uchodźcy z obozu w Dahuk po przybyciu do Europy chcieliby zalegalizować swój pobyt, a w przyszłości otrzymać obywatelstwo kraju europejskiego. Planują znaleźć pracę, aby utrzymać siebie i swoje rodziny oraz pomagać finansowo rodzinie w Iraku. Spośród wszystkich badanych osób 6 deklaroowało posiadanie wykształcenia wyższego, 20 średniego, a 9 niższego niż średnie. Respondenci zdawali sobie sprawę, że podjęcie w Europie pracy zgodnej z wyuczonymi kwalifikacjami może okazać się niemożliwe. Są jednak gotowi pracować poniżej swoich kwalifikacji. Zamierzają korzystać też ze wsparcia socjalnego. Badane osoby chciałyby przeznaczyć zaoszczędzone pieniądze na zakup domu i samochodu w Europie. Zapewni to im oraz ich rodzinom dobrobyt i życie na wysokim materialnie poziomie.

Obawy respondentów dotyczą braku znajomości języka na początkowym etapie migracji. Wszyscy jednak chcieliby nauczyć się języka kraju, do którego zmierzają. Spośród wszystkich badanych osób, 16 ma świadomość, że w Europie istnieją fundacje i organizacje, które oferują uchodźcom bezpłatne kursy językowe i chciałoby skorzystać z ich oferty. Praktyczną naukę języka ma wspomóc też nawiązywanie relacji z członkami społeczeństwa przyjmującego. Większość uchodźców z Dahuk chciałoby, aby ich sąsiadami w Europie byli Europejczycy. Przy czym chęć tę częściej wyrażali Arabowie niż Jezydzi. Ponad połowa badanych Jezydów wolałaby

w Europie mieszkać w sąsiedztwie osób z własnego kręgu kulturowego i z nimi utrzymywać przyjacielskie relacje.

Plany badanych uchodźców koncentrują się przede wszystkim na zapewnieniu bezpieczeństwa sobie i swoim bliskim. Badane osoby pragnęły rozpocząć w kraju azylu nowe, lepsze życie. Europa postrzegana była przez osoby badane nie tylko jako miejsce schronienia przed niebezpieczeństwem w kraju pochodzenia, ale również jako źródło możliwości wzbogacenia się i odniesienia sukcesów w wielu innych aspektach życia.

Szanse na integrację uchodźców z Dahuk w Europie – wnioski z przeprowadzonych badań

Na podstawie przyjętej za M. Budytą-Budzyńską definicji integracji, można wyszczególnić czynniki wpływające na proces integracji, dostrzegalne przed procesem migracji. Są to: prawdopodobieństwo podjęcia pracy przez migranta w kraju migracji; prawdopodobieństwo nauki języka przez migranta w kraju migracji na co najmniej komunikatywnym poziomie; chęć nawiązywania relacji społecznych z członkami społeczeństwa przyjmującego; a także „elastyczność” migranta w sytuacjach życia codziennego, które wymagają przewartościowania kultury własnej i obcej.

Deklaracje uchodźców z Dahuk wskazują na chęć podjęcia przez nich pracy w Europie, gotowość do nauki języka i zazwyczaj pozytywne nastawienie do nawiązywania relacji społecznych z członkami społeczeństwa przyjmującego. Jednak krytycyzm w postrzeganiu relacji międzyludzkich w Europie może wskazywać na trudności w adaptacji do różnych aspektów kultury europejskiej.

Integracja jest procesem wymagającym zaangażowania z obydwu stron: migrantów i społeczeństwa przyjmującego. Jest dwustronną, ale nie w pełni symetryczną, relacją pomiędzy migrantami a społeczeństwem przyjmującym, która ma doprowadzić do uczestnictwa migrantów w życiu społecznym, kulturowym, ekonomicznym i instytucjonalno-politycznym państwa przyjmującego¹³. Integracja nie jest procesem linearnym, może ulec zahamowa-

¹³ A. Grzymała-Kazłowska, „Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, red. A. Grzymała-Kazłowska, S. Łodziński, Warszawa 2008, s. 36.

niu lub nawet regresowi wskutek działania różnych czynników¹⁴. Czynnikiem hamującym czy cofającym zaawansowanie procesu integracji imigrantów i uchodźców z krajów Bliskiego Wschodu (przede wszystkim muzułmanów) jest ich radykalizacja religijna. J. Balicki¹⁵ wyróżnia trzy czynniki mogące sprzyjać radykalizacji muzułmańskich migrantów w Europie: religijno-kulturowe, społeczne oraz polityczne. Czynniki religijny dotyczy dwóch kwestii: misyjności islamu w kontekście pozyskiwania konwertytów oraz dorastania młodych muzułmanów w dwóch kulturach, co sprzyja podatności na skrajne idee. Czynniki społeczny odnosi się do ryzyka ubóstwa migrantów. Zdarza się, że ludzie w trudnej sytuacji materialnej podejmują się działań nielegalnych celem zdobycia pieniędzy. Trafiając do więzienia, wiedzeni najczęściej nie pobudkami ideologicznymi, lecz problemami osobistymi oraz potrzebą poczucia braterstwa i przynależności do grupy społecznej, zostają zwerbowani w wewnątrz-więzienne grupy przestępcze, gdzie zdobywają nie tylko umiejętności cenione przez terrorystów, ale też poczucie sensu życia w trudnej dla samych siebie sytuacji. Czynniki polityczny obejmuje przede wszystkim manipulację medialną (np. przez telewizję Al. Arabiyya), która koncentruje się na tworzeniu silnego przekonania o złym traktowaniu muzułmanów na Zachodzie. W niektórych grupach młodych ludzi, zwłaszcza wśród drugiego lub trzeciego pokolenia imigrantów poszukujących swojej tożsamości, powoduje to bunt i chęć zemsty na społeczeństwach Zachodu.

Opierając się na powyższych rozważaniach możemy stwierdzić, że w przypadku badanych uchodźców największe zagrożenie ich radykalizacją w Europie związane jest z rozbieżnym z rzeczywistością przekonaniem o możliwości szybkiego wzbogacenia się. Realia, które uchodźcy zastaną, wzbudzą ich rozczarowanie i frustrację. Kiedy okaże się, że zarabianie pieniędzy w kraju europejskim jest trudniejsze i bardziej czasochłonne niż im się wydawało, część z nich może posunąć się do próby zdobycia pieniędzy w sposób nielegalny. Trudna sytuacja materialna oraz poczucie wyalienowania w kraju migracji może sprzyjać działalności przestępczej. Środowiska przestępcze skupiające imigrantów w stolicach europejskich często są miejscami, gdzie rozpowszechnia się ekstremistyczne idee, według któ-

¹⁴ B. Pasamonik, *Rola płci w integracji europejskich muzułmanów*, Kraków 2013, s. 58.

¹⁵ J. Balicki, *Radykalizacja muzułmanów w Europie – przypadek Wielkiej Brytanii*, [w:] *Kryzys migracyjny w Europie. Wyzwania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*, red. J. Balicki, W. Necel, Warszawa 2017, s. 115–132.

rych społeczeństwa Zachodnie ukazywane są jako wrogie i prześladowcze w stosunku do muzułmanów na całym świecie. Przynależność do tych środowisk jest atrakcyjna dla migrantów w trudnej sytuacji, ponieważ zapewnia poczucie braterstwa oraz możliwość zdobycia pieniędzy. Istnieje ryzyko, że badani uchodźcy z Dahuk, doświadczając w Europie frustracji z powodu zawiedzionych oczekiwań i problemów finansowych, będą podatni na ekstremistyczne idee migranckich grup przestępczych.

Fot. 3. Uchodźca z Dahuk podpisujący zgodę na upublicznianie swojego wizerunku

Źródło: Zdjęcie wykonane przez autorkę artykułu.

Fot 4. Uchodźczynie z Dahuk. Młoda Jezydka ze swoją matką

Źródło: Zdjęcie wykonane przez autorkę artykułu.

Czy uchodźcy z Dahuk zintegrują się w Europie? Zamiar nauki języka kraju azylu, gotowość do podjęcia pracy w Europie, a także chęć nawiązywania relacji społecznych z członkami społeczeństwa przyjmującego możemy określić jako czynniki, które będą sprzyjały integracji badanych osób w Europie. Jednak stereotypowy i krytyczny sposób postrzegania relacji międzyludzkich pomiędzy Europejczykami, a także przekonanie o możliwości szybkiego wzbogacenia się w Europie mogą tę integrację w znaczący sposób utrudniać. Wskazane czynniki wskazują, na jakich płaszczyznach powinna zostać podjęta najbardziej intensywna współpraca z uchodźcami po ich przybyciu do Europy. Wiedza o czynnikach sprzyjających i mogących utrudniać integrację uchodźców w Europie może służyć ulepszaniu i tworzeniu nowych programów integracyjnych w krajach europejskich.

Bibliografia

- Abu-Rub H., Zabża B., *Status kobiety w islamie*, Wrocław 2002.
- Balicki J., *Radykalizacja muzułmanów w Europie – przypadek Wielkiej Brytanii*, [w:] *Kryzys migracyjny w Europie. Wzywania etyczne, społeczno-kulturowe i etniczne*, red. J. Balicki, W. Necel, Warszawa 2017.
- Budyta-Budzyńska M., *Adaptacja, integracja, asymilacja. Próba ujęcia teoretycznego*, [w:] *Integracja czy asymilacja? Polscy imigranci na Islandii*, red. M. Budyta-Budzyńska, Warszawa 2011.
- Cockburn P., *Państwo Islamskie*, Warszawa 2014.
- Górak-Sosnowska K., *Sytuacja kobiet na rynku pracy w świecie arabskim*, [w:] *Arabowie – Islam – Świat*, red. M.M. Dziekan, I. Kończak, Łódź 2007.
- Grzymała-Kazłowska A., *„Integracja” – próba rekonstrukcji pojęcia*, [w:] *Problemy integracji imigrantów. Koncepcje, badania, polityki*, red. A. Grzymała-Kazłowska S. Łodziński, Warszawa 2008.
- Nelson T.D., *Psychologia uprzedzeń*, Gdańsk 2003.
- Nydell, M.K., *Zrozumieć Arabów*, Warszawa 2001.
- Pasamonik B., *Rola płci w integracji europejskich muzułmanów*, Kraków 2013.
- Schaff A., *Stereotypy a działanie ludzkie*, Warszawa 1981.

Weigl B., *Stereotypy i uprzedzenia*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, red. J. Strelau, Gdańsk 2005.

The perception of Europe and Europeans by refugees from Dahuk. A report from research conducted in a refugee camp in Iraqi Kurdistan

Summary

This article presents the analysis from a research project carried out by the author in Dahuk, a refugee camp in Iraqi Kurdistan in July 2016. The research project concerned the perception of Europe and Europeans by Arabs and Yazidis, who stayed in the refugee camp. Based on unstructured observations and in-depth interviews, the following images of Europe and Europeans were prominent in refugees' narratives: a belief in the possibility of quick enrichment in Europe, relaxed relationships between family and friends in Europe, relaxed relations between women and men in Europe and the liberal lifestyle of European women. Based on the gathered data, the author analyses chances of respondents' integration in Europe. The author focuses on factors conducive to integration and factors that impede integration. This subject has gained particular importance during the recent migration crisis. The arrival of big number of refugees from the Middle East to Europe once again sparked public debates about the possibility for their integration in Europe.

Keywords: refugees, integration of refugees, migration crisis, the perception of Europe by refugees, the perception of Europeans by refugees, stereotypes about Europeans, Muslims, Yazidis

Способ воспринимания Европы и европейцев беженцами с Дахук. Отчёт о разведке проведённой в лагере для беженцев в Иракском Курдистане

Резюме

Целей статьи является показание отчёта об исследованиях проведённых её автором в лагере для беженцев в Дахук в Иракском Курдистане в июле 2016г. исследование произошло на счёт воспринимания европейцев и Европы арабами и курдамиезидами проживающими в лагере для беженцев.

Наблюдая жителей лагеря и ведя интервью и разговоры с беженцами, из всего создался общий стереотип Европы и европейцев, видимый глазами беженцев: убеждение в возможности быстрого обогащения, ослаблённые

отношения между членами семьи и между друзьями в Европе, свободные соотношения между женщинами и мужчинами в Европе, свободный стиль жизни женщин. По данным исследований автор анализирует шансы на ассимиляцию беженцев Европе, обращая внимание особенно на интеграторы и те факторы, которые могут этому сплочению мешать. Рассмотрение данного вопроса имеет значение особенно во время миграционного кризиса, когда-то вместе с нашествием мигрантов из Ближнего Востока в Европу в диспуте опять появляется вопрос о возможности объединения беженцев с европейцами.

Ключевые слова: беженцы, объединение беженцев, миграционный кризис, воспринимание Европы беженцами, воспринимание европейцев беженцами, стереотипы о европейцах, мусульмане, курды-езиды

mgr Ewelina Zalewska
Wydział Stosowanych Nauk Społecznych
Akademia Pedagogiki Specjalnej im. Marii Grzegorzewskiej
ul. Szczęśliwicka 40
02-353 Warszawa
e-mail: ezalewska556@gmail.com